

СВІТ НАШОГО СВІТОГЛЯДУ

Біблія як джерело біоетики*

М.І. Пилипенко

Інститут медичної радіології ім. С.П. Григор'єва АМНУ,
м. Харків, Україна

*Витрать рік, але прочитай
Біблію від дашки до дашки.*

Х. Джексон Браун,
«Життєві наставляння батька».

Шановне панство!

Не маю права не висловити шанобливої поваги й глибокої вдячності ініціаторам і організаторам I Національного конгресу з біоетики, особливо Президіям Національної Академії наук України й Академії медичних наук України в особах їх Президентів – академіка Б.Є. Патона й академіка О.Ф. Возіанова. Ця подія – перший реальний крок на шляху реформ в Україні, оскільки очевидно, що реформування суспільства – це реформування душі кожного його громадянина.

Ми читаємо, як барон Мюнхгаузен витягає себе разом з конем із багна за власну косичку, і сміємося, бо розуміємо, що у фізичному світі таке неможливе, бо для цього потрібна опора ззовні. Але ми не сміємося, коли людський розум марно силкується знайти рішення етичних проблем у собі самому за допомогою лише своєї власної логіки, навіть не знаючи, чим вона є й звідкіля виникла.

Послухаємо, що говорить із цього приводу філософ сучасності Христос Яннарас: «Hobbes, Locke, Hume – Pufendorf, More, Maupertius – Buffon, Bacon, Voltaire – Diderot, D'Alambert, Candillac – Bayle, Leibnitz, La Mettrie – Holbach, Meslier, Bonnet – Berkley, Turgot, Du Bos – Shaftesbury, Butler, Rousseau –

погоджуються вони один з одним, чи ні в марному розкопуванні дійсності, – на безлічі їх сторінок завжди одна й та ж сама пуста. Нестійкість, від якої нудить, блукання поміж примарними миттєвостями. Розум розколюється, надії немає ніде, смислу ніякого. Буття – прокляття випадковості або «божественної» сваволі. Матеріальне – ширма, за якою постає порожнеча, ніщо. І попри все це фанатична злоба у відстоюванні пустопорожнього, яка вигадує «відкриття», присягає «прогресу», «розвитку», «реабілітації матеріального», «оцінюванню природи належним чином». Темне просвітництво, із знаннями, закутими в кайдани причинних або регуляторних «принципів» дійсного й суцього».

То де ж шукати Істину, витоки суцього й опору для розуму?

Двадцяте сторіччя, якого ми були свідками, безумовно стало вершиною тріумфу людського Розуму. Осягнення глибинної структури Матерії й Макрокосмосу, оволодіння енергією атома, перше безпосереднє знайомство з Космосом, розкриття таємниці спадкового субстрату живої клітини, гена інженерія й розшифрування геному людини і, нарешті, глобальна інформатизація світу.

Але минуле сторіччя – це також занепад етики й моралі, тяжка криза духовності, що спричинилося до найкриваві-

* Доповідь, прочитана на I Національному конгресі з біоетики (17-20 вересня 2001 р., м. Київ, Україна).

ших в історії людства воєн і революцій, тоталітарних режимів із рецидивами робовласництва, Хіросіми й Нагасакі, небувалих техногенних катастроф.

Карл Г. Юнг писав у середині минулого сторіччя: «...нема нічого більш характерного й симптоматичного, ніж безодня між вірою і знанням, розверзнута Новітнього часу. Відокремлення віри і знання як симптом розщепленої свідомості характеризує духовний стан нашого часу. Це схоже на те, як дві різні людини висловлюються про одне й те ж, але кожна під своїм власним кутом зору, або як одна й та ж особа, що перебуває в різних станах духу, малює картину свого внутрішнього досвіду. Якщо на місце однієї людини ми поставимо сучасне суспільство, то вийде, що воно страждає від дисоціації духу, тобто від невротичного розладу».

Про епоху ж середньовіччя на сторінках наших шкільних підручників з історії було написано, що то був період темряви Розуму, релігійного мракобісся. Вогнища святої інквізиції спопеляли будь-які поривання до знань, панували церковні догми, моральний висновок із авторитетності церкви Ігнатія Лойоли «мета виправдовує засоби» визначив неправду як політичний інструмент. Але Карл Г. Юнг стверджує, що середньовіччя було часом розквіту духовних пошуків сенсу суцього, осягнення духовної структури людини, беззастережного визнання духу як реальності.

Отже, як бачимо, надмірна гіпертрофія духовності чи раціональності цілісного людського ества однаково призводить до трагічних наслідків у житті суспільства. Складається враження, що людина у своєму розумуванні завжди збивається на манівці, і зовнішня сила знову і знову вправляє шлях людства.

Зазвичай вважається, що наука і релігія – несумісні протилежності. За визначенням, наука – це сума знань, які відтворюються людським досвідом. Поняття «релігія» визначається як віра в надприродне, метафізичне, у те, що недосяжне для безпосереднього відчуття.

А. Ейнштейн диференціює науку і релігію, говорячи: «Наука без релігії є калікою, а релігія без науки є сліпою!»

Але чи можна розмежовувати віру і знання?

На наш погляд, наука і релігія не тільки не протистоять одна одній, але вони суть дві іпостасі духу людини, Одкровення суцього. Одним досяжна віра, обраним – знання. Хіба коли школяр вивчає фізику, він не отримує ніщо інше, як віру в існування певних фізичних законів? Для нього це ще не знання, а тільки віра. І лише для частини школярів вона з часом стане істинним знанням.

Кожного ранку ми можемо бачити, як із-за обрїю сходить Сонце й проходить небом, щоб сховатися на заході за край землі. Але нам кажуть, що це не Сонце рухається навколо Землі, а, навпаки, земна куля обертається навколо своєї осі. І ми віримо цьому. За цю нашу віру-знання Джордано Бруно заплатив навіть життям. А чи багато людей на власні очі бачили, як наша Земля обертається, неначе велетенська дзига?

Більше того. «Як можна відчутти «поле», «елементарну частинку» та «хвилю»? Що означає десятивимірний простір субатомного поля? Що є не-простір карколомного розширення всесвіту; куди він розширюється з незбагненною швидкістю, якщо простір (і час) – це лише зчеплення матерії-енергії? Як можна відобразити «викривленість» простору-часу; просторову віддаленість частинок, які є позапросторовою всезагальною зв'язністю; обмеженість простору, який не має граничних меж, і тому ми говоримо про нього, що він необмежений, хоча при цьому не нескінченний? Нарешті, як визначити мета-фізику, якщо навіть фізика залишається недосяжною для споглядання розумом?» Це сказав Христос Яннарас у своїх «Варіаціях на тему «Пісні пісень».

«Оскільки фізика повинна співвідносити свої вимірювання з об'єктом, то вона змушена відрізнити засоби спостереження від спостерігача, через що категорії про-

сторю, часу та причинності стають відносними. Мікрофізичний світ атома виявляє риси, спорідненість яких із психічним впадає в око навіть фізику» (К.Г. Юнг).

Тож, мабуть, треба відкинути гординю і смиренно зізнатися, що більшістю смертних усі ті питання можуть сприйматися тільки на віру, а досяжні вони як знання тільки для апостолів.

Отже, сучасна наука – це знання або віра щодо *фізичної реальності*. І вона набирає рис релігії.

Але існує інша реальність – *духовна*, яка для більшості людей сучасного надто раціонального суспільства видається звичайнісіньким марновірством. К. Юнг писав: «Ми живемо у створеному нами самими електричному світлі й – що найкомічніше – віруємо чи не віруємо в Сонце. Про вищу істоту ми знаємо так само мало, як і про матерію. Але й сумнівів у існуванні вищої істоти так само мало, як в існуванні матерії. *Світ по той бік свідомості дійсний*, і це факт досвіду. Тільки світ той нам незрозумілий. Невидимість ідеї нічого не означає поряд з її безсумнівною *дієвістю*, яка вже сама собою є *дійсністю*. Дійсність є те, що діє в людській душі, а зовсім не те, що дехто визнав «дієвим» і з такої упередженої точки зору узагальнив як «дійсність». Бог не є якоюсь статистичною істиною, і тому так безглуздо доводити буття Бога чи намагатись його заперечити. Бог – це всеспільний досвід, затемнений виключно тупим раціоналізмом чи відповідною йому теологією. Віра чи невіра в Бога – це лише ерзаци знання».

В одному з листів К. Юнг пише: «...я не казав: «Бог є». Я сказав: «Мені немає необхідності вірити в Бога, *я знаю*».

Релігійна діяльність є характерною рисою внутрішньої, духовної діяльності людини й супроводжує її в усі часи в усіх цивілізованих народів.

У середині ХХ сторіччя Карл Г. Юнг писав: «...сьогодні проблема «релігії» – незалежно від суб'єктивної її дійсності – зростає до космічних розмірів паралельно

сучасним подіям. Я не вірю, що *ratio e suprema lex* людської поведінки. Насамперед уже тому, що поведінка у вирішальний момент спрямовується саме не розумом, а швидше пануючими над нею невідомими імпульсами. Це доводить нам досвід. У розумі цим імпульсам не знаходиться еквівалента того, що задовільно виражало б їх природу, давало їм ім'я та образ. Тому свідомості необхідна форма, так би мовити, посудина, в яку міг би вилитися несвідомий натиск і в якій він міг би набути культурного вигляду. Цей натиск за своєю природою діє лавиноподібно. Форму йому завжди давала релігія і ніколи – розум. Особистість, корені якої не заглиблюються в Бога, не може самостійно чинити опір фізичним і моральним спокушанням цього світу. Вищі доміанти завжди наділені релігійно-філософською природою. У людини можна відібрати богів, лише давши їй натомість інших».

Цьому були ми свідками за часів «будівництва комунізму».

А тепер, мабуть, настав час повернення до Істини.

Біблія – Святе Письмо іудаїзму і християнства є богонатхненною книгою, яка вміщує Слово Бога, сповіщене Його Духом спочатку через пророків, а потім – апостолів. Її читають 1,8 мільярда людей у всіх куточках Землі. Біблія – це «Слово Боже» (1 Сл., 2:13), яким Бог сповістив людині вічну правду про себе й про неї. Бог звернувся до людей через обраних священнописців як через знаряддя. Головним автором книг є Бог: в них Його тема, думки, суть речей. Але добір слів, спосіб вираження, стиль – від священнописців. Як дане людині Боже Слово – бездискусійне, але записане людиною, воно підпадає під закони людського земного буття.

До речі, Святе Письмо ісламу – Коран був продиктований Богом (Аллахом) неписьменному Мухаммеду у вигляді текстів, у яких навіть кожна літера арабського алфавіту має значення, і жодна з них не може бути зміненою.

Відокремлений від духовного досвіду Розум відкидає богонатхненність Біблії, сприймаючи її як міфологічний твір, позбавлений будь-якого зв'язку з фактами науки – археології та палеонтології. Подібні сумніви в епоху середньовіччя каралися святою інквізицією спаленням, але в часи Відродження й Просвітництва стали домінувати у середовищі інтелектуальної еліти Європи. Та все ж релігійний інстинкт частини вчених (серед яких Ісаак Ньютон) поспіль шукав шляхи узгодження Текстів Біблії з фактами науки.

Християнська Біблія складається з двох частин – Старого і Нового Завітів. Останній є вченням про земне життя Сина Божого – Ісуса Христа, про його діяння, смерть і вшестя на Небо. Особливістю Нового Завіту, на відміну від Старого, є використання Богом у зверненнях до людей притч. «Все це говорив Ісус до людей у притчах, і без притч не говорив до них нічого» (Мт., 13:34). «Я тому говорю до них притчами, що вони, дивлячись, не бачать, і слухаючи, не чують і не розуміють» (Мт., 13:13). «Та вони не второпали того, про що він казав їм» (Йоан, 10:6). «Вони ж нічого з того не зрозуміли; це слово було для них закрите, й вони не знали, про що він говорив» (Лк., 18:34).

Найбільш уразливим для критики місцем Біблії, без сумніву, є картина Творення Богом світу. Спадає на думку, чи не зафіксоване у Старому Завіті помилкове сприйняття священнописцями ідеї Божого Творення?

За Біблією, людина була створена Богом в один день із праху, але на відміну від інших живих своїх творінь, Бог наділив її також Духом. Ми знаємо, що тварини мають інтелект, індивідуальні характери, їх поведінка далека від примітивних умовних рефлексів. Це відомо з етології і може помітити кожний, хто має домашніх улюбленців. Але тварини не здатні сприймати себе як окремість. Вони – гармонійна частина Природи, яка не усвідомлює себе саму. Людину відрізняє від тварин наявність свідомості, яка дозволяє їй осяг-

ти себе як окремість. Друга суттєва відмінність Людини від тварини – абстрактне мислення, в основі якого лежить слово (logos) – слово-поняття, слово-ідея. Слово відтворює для людини іншу, ніж матерія, реальність – дух.

Отже, треба зрозуміти й визнати, що виникнення на Землі Людини – це справді Акт, який, за Біблією, відбувся 7,5 тис. років тому, і це дивовижно збігається з відомими науці фактами загадкової, неначе з нізвідки, появою на Землі перших цивілізацій – шумерів, Стародавнього Єгипту, Сходу. На Землі серед інших існували тварини, які мали найвищий інтелект. Це були передлюди – неандерталець, кроманьйонець, яким було доступне навіть примітивне мистецтво (наскельні малюнки). Анатомічно ці істоти були подібні до людини, що й відзначають палеонтологи. Але передлюди були все ж тваринами.

Акт виникнення людини – це поява у передлюдини свідомості. «...Відкриються очі ваші, і ви будете, як боги, відати добро і зло» (Буття, 3:5). Людина побачила світ і окремо в ньому себе й хибно сприйняла це як Акт Творення Богом усього суцього на Землі.

«Вони ж нічого з того не зрозуміли».

Крім свідомості, людина одержала Слово. «Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог. Воно було спочатку у Бога» (Йоан, 1:1).

Свідомість і Слово були дані передлюдині – тварині за суттю, і тому Людина дуалістична, в ній є тваринна основа і духовна наповненість. Це чинник конфлікту, який постійно носить у собі Людина й шляхи розв'язання якого дані їй у Святому Письмі.

«Будь смиренним, бо зроблено тебе з праху. Будь великодушним, бо зроблено тебе із зірок» (сербське прислів'я).

Головною ідеєю Нового Завіту є ідея **любові**.

«Довідавшись, що Він замкнув уста садукеям, фарисеї зібралися разом. І один із них, законоучитель, спитав його, спокуюшачи: «Учителю, котра найбільша за-

повідь у Законі?» Він же сказав до нього: «Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю: це найбільша і найперша заповідь. А друга подібна до неї: «Люби ближнього твого, як себе самого. На ці дві заповіді увесь закон і пророки спираються» (Мт., 22:34-40). «Нову заповідь даю вам, любіть один одного. Як Я полюбив вас, так любіть і ви один одного» (Йоан, 13:34).

Христос Яннарас – сучасний грецький філософ і богослов, професор Афінської вищої школи політехнічних наук, автор магістральних курсів лекцій в Університетах Женеви й Парижа, останню свою книгу «Варіації на тему «Пісні Пісень» присвятив саме цій головній і провідній ідеї Нового Завіту – любові. Позаяк неможливо глибше й поетичніше сказати на цю тему, ніж це сказано Христосом Яннарасом, далі будуть цитати з цієї книги.

«Святим ми називаємо того, хто безтямно залюблений у кожне творіння Іменного Бога. Навіть у те, що для багатьох із нас звучить як фальш: у гадів, хижаків, явних злодіїв. ... І все навколо нас вимірюється мірою кохання. Мірою самозречення й самопожертви. Любов чи то до Бога, чи до людини. ... Блаженний той, хто має до Бога таке кохання, як безрозсудно закоханий – до своєї коханої. ... Кохання – метафізика тіла і плоть метафізики. ... Він перший возлюбив нас, коли ми були Його ворогами і супротивниками. І не тільки возлюбив, але й прийняв заради нас безчестя, побої, був розіп'ятий і причислений до сонму мертвих. І через все це явив Свою любов до нас. ... За Євангелієм Церкви, закохана людина втілює в собі спосіб існування життя, а релігійна людина – спосіб умирання. Картина, яка висвітлює різницю між ними: повія, яка омиває миром ноги Христа, й релігійна громада, яка протестує проти марної витрати мира» (Мт., 26:6-14; Мк., 14:3-9; Лк., 7:36-50). «Кохання й смерть у зіставленні. ... Повія ж нічого не просить. Вона не кається, аби отримати виправдання. Вона не має на меті взаємообмін. Вона не обіцяє відтепер

співвідноситись із законом. Вона просто приносить. Те, що має, і те, чим є. ... Що могла, те зробила» (Мк., 14:8). «Ми кохуємося не лише в особу Іншого, але й у кожне щось, що йому належить, що має з ним хоча б якийсь зв'язок. І все, що він робить і до чого дотикається: в музику, яку він слухає, у дороги, якими він ходить, у пейзажі, які ми разом споглядали. Якщо трапиться, що ти хоча б на мить полюбиш особистісного Бога, тоді трепет бажання буде очікувати на тебе у кожній краплі весняної роси, у сніговому покрові, який поглинає сірі візерунки горобини, у синяві літнього неба, в пахошах першого осіннього дощу. Кожна рисочка краси і все, створене з мудрістю й майстерністю, є дар любовної жертви тобі. ... Кохання – єдина відповідь на всі основні запитання».

Друга провідна ідея Нового Завіту – людина має **свободу** у виборі шляху, яким іде, і несе **відповідальність** за свій вибір. «Свобода втілює в собі абсолютну повагу Бога до Свого створіння. Повага, від думки про яку паморочиться голова. Свобода – міра безмірної поваги до людини» (Христос Яннарас).

Американський богослов Чарлз Стенлі в одній із своїх промов зазначив, що його держава тому міцна, що її Отці творили її за принципами Святого Письма і самі твердо дотримувалися цих принципів.

Коли людина кладе руку на Євангеліє, щоб дати клятву, то, якщо усвідомлює всю відповідальність перед Одкровенням Святого Письма, отримує тверду опору й на снагу для вирішення всіх проблем, що постануть. Якщо ж це інакше, то це – крок у безодню.

«Сліпі ведуть сліпих».

І на завершення – із Христоса Яннараса: «Ти говорив про те, чого вони не бачили, але над чим сміялись. І тим не менш, самі говорили про пахоші, розчулення, музику, посмішку, світло у погляді. Говорили про всесвіт: він обмежений, замкнений, розширюється зі швидкістю, з якою розповсюджується світло в не-про-

сторі. Говорили про десятивимірний простір, про невизначену та у-топійну топологію, про позапросторове розміщення й викривлення простору-часу. І не сміялись. Але варто було тільки зайти мові про

таїнство, кривимося в іронічній усмішці із самодостатністю тепер уже емоційних переконань».

«Небо і земля пройдуть, слова ж мої не пройдуть» (Мк., 13:31).

Резюме

Человеческий разум безнадежно пытается разгадать смысл Бытия, решить этические проблемы, опираясь только на собственную логику. Без опоры вовне эти проблемы неразрешимы.

Распространено заблуждение, что наука и религия – несовместимые противоположности. А. Эйнштейн дифференцирует науку и религию, говоря: «Наука без религии увечна, а религия без науки слепа!» *Современная наука даже о физической реальности приобрела все признаки религии.* Знания, которые она добывает, большинством людей могут восприниматься только на веру. Поэтому необходимо переосмыслить отношение к религии и воспринимать ее как знание о духовной реальности. Карл Г. Юнг писал: «...я не говорил: «Бог есть». Я сказал: «Мне нет необходимости верить в Бога, я знаю».

Библия – боговдохновенная книга, содержащая Слово Бога (1 Сл., 2:13). Многие выдающиеся ученые, и среди них И. Ньютон, старались согласовать кажущиеся противоречия между текстами Библии и фактами науки.

Наиболее уязвимым местом Старого Завета есть картина Творения. По Библии, это был Акт, но не эволюция. Человек сотворен Богом из праха, но, в отличие от других животных, Бог наделил его также Духом.

Мы знаем, что животные имеют интеллект, их поведение далеко от примитивных условных рефлексов. Но животные не воспринимают себя как *отдельность*. Они – гармоническая часть Природы, которая не осознает себя. Только человек наделен сознанием, позволяющим выделять себя из природы. Второе существенное отличие человека от животных – абстрактное мышление, в основе которого лежит слово (*logos*) – слово-понятие, слово-идея. Слово отражает иную, нежели материя, реальность – дух. На Земле среди множества других были анатомически сходные с Человеком животные – неандерталец, кроманьонец. Они имели развитый интеллект, но всё же были животными. И был Акт – дано Сознание (Свет) и Слово животному, которое стало Человеком. «В начале было Слово, и слово было у Бога, и Слово было Бог. Оно было в начале у Бога» (Иоанн, 1:1). По Библии, это произошло 7,5 тыс. лет тому назад, что поразительно совпадает с появлением первых цивилизаций в Месопотамии, Египте, на Востоке. Но Человек свое отделение от окружающего ошибочно воспринял как Акт Творения, что и было записано в Старом Завете.

Главной идеей Нового завета есть идея *любви*. «Возлюби Господа Бога твоего всем сердцем твоим и всею душою твоею и всем разумением твоим: сия есть первая и наибольшая заповедь; вторая же подобная ей: возлюби ближнего твоего, как самого себя; на сих двух заповедях утверждается весь закон и пророки» (Мт., 22:37–40). «Заповедь новую даю вам, да любите друг друга, как Я возлюбил вас, так и вы любите друг друга» (Иоанн, 13:34).

Вторая главная идея Евангелия – человек имеет *свободу* выбора пути, которым идет, и несет *ответственность* за свой выбор.

Summary

The human Mind (Ratio) is hopelessly trying to guess the essence of Genesis, to solve ethic problems using only its own logic. Without outside support these problems cannot be solved.

Widespread is a delusion that science and religion are incompatible oppositions. A. Einstein differentiated science and religion saying "Science is cripple without religion, religion is blind without science". **Modern science, even about physical reality, has acquired all features of religion.** The knowledge it gains can be only taken on trust by the majority of people. That is why it is necessary to comprehend once again the attitude to religion and to take it as the knowledge of spiritual reality. Karl G. Jung wrote: "I have not said 'God exists'. I have said 'There is no necessity to believe in God, I know'".

The Bible is the book inspired by God, it contains God's Word (I Thessalonians 2:13). A lot of scientists, I. Newton being among them, tried to co-ordinate seeming contradictions between the text of the Bible and scientific facts.

The most vulnerable place of the Old Testament is the picture of Creation. According to the Bible it was an Act, not evolution. The human being was created by God from the dust, but, unlike the other beings, he is endowed with the Soul. We know that animals have intellect, their behaviour is far from primitive conditional reflexes. But animals do not perceive themselves as individuals.

They are a harmonic part of the Nature that does not realize itself. Only the human being is endowed with consciousness allowing to isolate itself from the nature. Another significant difference between the human being and animals is abstract thinking based on the word (logos), a word-concept, a word-idea. On the Earth there existed anatomically similar animals, Neanderthal and Cromanion men. They had a developed intellect but still they were animals. And there was an Act, the being was given consciousness (Light) and Logos.

The being became Human.

"In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God. The same was in the beginning with God" (John, 1:1). According to the Book, it happened 7.5 thousand years ago that strikingly coincides with the appearance of first civilizations in Mesopotamia, Egypt, the East.

But the human being erroneously understood his isolation from the Nature as Creation, which was inscribed in the Old Testament.

Main idea of the New Testament is **the idea of Love**. "Thou shall love the Lord thy God with all thy heart, and with all thy soul, and with all thy mind. This is the first and great commandment. And the second is like unto it. Thou shall love thy neighbour as thyself. On these two commandments hang all the law and the prophets" (Matthew, 22:37-40). "A new commandment I give unto you, That ye love one another; as I have loved you, that ye also love one another" (John, 13:34). The second main idea of the New Testament is the human being **is free to choose** the way to follow and **is responsible** for his choice.

Цитовані джерела:

1. Яннарас Х. Варіації на тему Пісні Пісень/Пер. з грецької С. Говоруна. – К.: Дух і Літера, 1999. – 128 с.
2. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Ukrainian Bible 63 DC. – United Bible Societies, 1999. – 30 М.